

Муниципал казенный үредү тѳѳмѳл « Паспартынын орто текши үредүлү школы»

«Кѳргѳн»
МО-нын заседаниезинде
Г.И. Язарова
Протокол №1
« 30 » 08 2024 j.

«Јарадылган»
директордын үредү ле таскамал
аайынча ордынчызы
Л.В. Уханова
« 30 » 08 2024 j.

«Тѳнтѳгѳн»
Паспартынын орто текши үредүлү
школынын содиректоры
А.В. Байжигитов
Приказ № 81
« 30 » 08 2024 j.

10-чы класска алтай тилле
иштеер программа
2024-2025 үредүлү жыл

Алтай тил ле литературанын
үредүчизи Топчина Елена Ивановна

Паспарта журт, 2024j.

Муниципал казенный үредү тӱзӱмӱл « Паспартынын орто текши үредүлү школы»

«Кӱргӱн»
МО-нын заседаниезинде
_____ (Г.И. Язарова)
Протокол №1
«___» _____ 2024 j.

«Јарадылган»
директордын үредү ле таскамал
аайынча ордынчызы
_____ (Л.В. Уханова)
«___» _____ 2024 j.

«Јӱптӱгӱн»
Паспартынын орто текши үредүлү
школынын директоры
_____ (А.В. Байжигитов)
Приказ № 81
«___» _____ 2024 j.

10-чы класска алтай тилле
иштеер программа
2024-2025 үредүлү жыл

Алтай тил ле литературанын
үредүчизи Топчина Елена Ивановна

Программанын текши учуры

Төрөл тилин торы, алтай тилдин төс ээжи-некелтелерин чындый билип, оныла жүрүмдинде тузаланып жүрери жаан учурлу деп ондооры школды божодып јаткан балдардын көрүмнин төзөгөзи болор учурлу.

Алтай тилге үредери компетентностный ууламјыла колбулу. Компетентностный ууламјы уренчиктер коммуникатив, лингвистика, культуровед компетенциялар алынарын темдектейт.

Коммуникатив компетенция – эрмек-куучыннын бүдүмдериле оос ло бичилген эрмек-куучыннын культуразыла, тилди жүрүмде башка учуралдарда ла айалгаларда жаан класстардын балдары бойынын өзүмине, ченемелине, јилбүлерине, психологиялык аңылууларына келиштире тузаланып билерине јединери.

Тил ле лингвистика (тил билим) компетенция – тил керегинде билгирлерди: тил- темдектердин системазы, бойы бүдүм-кеберлү, өзүмдү ле јондык учурлу болуп, жүрүмде туружып турганы керегинде билерин – бир тизүге кийдирери; лингвистика – тил керегинде билим деп, онын бөлүктерин ле ондомолдорын билери; үренчиктер алтай литературный тилди билип, сөзлигин байыдары; тилди, тилдин темдектерин шиндеери, жүзүн-башка лингвистикалык сөзликтеле тузаланып билери;

Культуровед компетенция – үренчиктер төрөл тилин албатынын культуразынын бүдүми деп ондооры, калыктын тили ле түүкизи колбулу болгонын, алтай эрмеккуучыннын этикет ээжилерин, УК албатылар бойы ортозында куучындажып эрмектежеринин культуразын билери.

«Алтай тил» деп курса үренчиктин бойынын тагынан өзүмине, метапредметный ла предметти үренеринин турулталары

Берилген программала алтай тилди үренеринде мындый турултадарга јединери темдектелет:

Үренчиктин бойынын тагынан өзүминде турулталары:

- ✓ Алтай тил төрөл калыгыстын көгүс-санаа, культуралык байлыгы деп ондоп, ол ажыра бойынын калыгынын ла телекейлик культурала таныжып турар;
- ✓ Санаа-күүнин ле јайаан јайалтазын өскүрер, алдынан иштеерин ле жүрерин төзөөр, бойынын јерин табар;

- ✓ Сөзлигин байыдар, бойынын эрмек-куучынын ајаруда тудар, онын культуразын јаантайын бийиктедер;
- ✓ Улусла куучындажып-ондожорын, эрмек-куучынды эптү-јөптү өткүрерин кичеер, бойынын калыгынын культуразын билер, чүм-јанжыгуларын тоор, өскө калытын тилдериле, культуразыла јилбиркеер;
- ✓ Тергееде культура ла јонјүрүмдик иштерде, бойынын талдап алар ижинде каруулу туружарына амадап, јаантайын үредүзин бийиктедер;
- ✓ Алган билгилерин ле неге үренип алаганын бойынын иш-тожында ла јүрүминде тузаланар;

Алтай тилди үренип, үренчик мындый **метапредметный турулталарга** келер учурлу:

Бойын башкарынар эдилгелер

- Алдынан бойы амадулар тургузып, ол амадуга једингенин көрөргө критерийлер темдектеер;
- Тургускан амадуга једингени бойынын јүрүминде кандый учурлузын билер;
- үредү иште ле јүрүмдик айалгаларда бойынын бүдүретен ижин чокумдаар;
- амадуга једерге канча кире ой, кандый материальный ла материальный эмес ресурстар керектүзин билер;
- амадуга једер керектү ресурстарды эн ле ас буудактарлу јолды ытлап бедреер;
- үредүде ле јүрүмде јеткен турулталарын ла алдында тургускан амадуны түндештирер;
- үредү предмет аайынча алган билгирин айландыра јүрүмде тузаланар;

Јаны билгирлер алар эдилгелер

- керектү јетирүлерди башка-башка јерлерден табар: үредү-билим тексттерден, справочный литературанан, элбек јетирү берер эп-аргалардан, ол тоодо Интернет ло о.ө. Олорго тайанып, үредүде онон ары бүдүрер ижин темдектеер;
- тапкан јетирүлерин башка-башка јанынан көрүп, удура учурлу шүүлтелерди баалап ылгаштырар;
- модельле, схемала берилген эп-аргаларды ижинде тузаланар;
- үредү предмет аайынча алган билгирлерди ле таскамалды јүрүминин башка-башка айалгаларында тузаланар;

Предметти үренеринин турулталары

- тилдин эп-аргаларын эрмектежип куучындажарынын амадуларына ла айалгаларына келиштире тузаланар;

- алтай тилдин бүүдүмдерин билерин тексттер тургузаарында тузаланар (литературный тил, оос эрмек-куучын, јербойынын эрмек-куучыны);
- монолог ло орток куучынла башка-башка бүүдүмдү жүзүн башка жанрларал оос ло бичиир эрмек-куучынла айдар ла билер;
- тексттин тургузылган аайын (структуразын) билип, тексттин композициязын чын тургузар;
- уллустын алдына куучынду чыкканда, темазын, амадузын, керектү материалды чонымдап билер;
- эрмек-куучыннын культуразын билер;
- Алтай тил калыгынын көгүс-байлык, культуралык энчи болгонын, ол ажыра калыгынын культуразын билер ле телекейлик байлыктарла таныжар арга деп, тилин кичееп, оны келер үйелерге артылары кажы ла кижинин камаандузын ондоп, су-алтай тилле куучындаарына таскаар.

Уренер предметтин ондайы 10 класс

Кубулбас	
Кубулбас куучын-эрмектин¹ алдынан учурлу болуги. Онын лексика учуры. Кубулбастар учурыла болинери. Тегин ле колболу кубулбастар. Бийик кемин коргузер кубулбастар. Кубулбастардын будери. Кубулбастарды јарталгыштардан ла ыл- ганаачынан ылгаштылары. Колболу кубулбастардын чын бичилери.	Текстте кубулбастарды табып, онын лексика учурын айдып, кандый кубулбас болгонын (эдилгенин* јерин, ойн, аайын, амадузын, шылтагын, кемин коргузер) јартаар. Эрмектерде берилген кубулбастарды ан'ылап, омордын' будумин (тегин ле колболу) айдар. Эрмектерде кубулбастарды морфология јанынан' ылгап кандый куучын-эрмектин' болугинен* буткенин (адалгыштардан*, јарталгыштардан', солумалардан', глаголдордон¹) темдектеп коргузер. Солумалардан* буткен кубулбастар; керегинде узеери јетиру алар, оморды теренжидерге таскаду иштер будурер. Бийик кемин коргузер кубулбастардын буткенин јартаар. Кубулбастарды јарталгыштардан' ла ылганаачынан ылгаштылар. Эрмектерде синтаксис ылгаш откурип, айалга болуп турганын айдар. Тан'ынан' будурген јайаандык иштеринде кубулбастарды эрчимду тузаланар.

Глагол	
<i>Эрмек-куучыннын этикет ээжилери. Эби жок (жарабас) кылыгын алынып айдар састор ло нени-нени жаратканын, жаратпаганын, куунзебегенин айдар аргалар.</i> Глагол - куучын-эрмектин алдынан* учурлу болуги. Глаголдын лексика учуры. Глаголдордын' будуми. Токтодулу глаголдор. Глаголдор тооло, жузундерле кубулары. Глаголдыг кеберлери, залогторы. Глаголдын будер эп-аргазы. Сингармонизмнин* ээжизи глаголдордо. Глаголдын тозогозинде эрин гармониянын¹ бузулары.	Глагол - куучын-эрмектин' алдынан* учурлу болуги керегинде бичикте берилген теория материалла таныжып, глаголдордын* лексика учурын жартаар. Эрмектерде глаголдорды анылап, синоним глаголдор эрмекке кандый учур берип турганын тунейлештирип корор. Уредучинин* кычырган эрмектерин угала бичип, онон* глаголдорды анылап, будумиле олор тегин бе, колболу бо болгонын айдар. Колболу глаголдор ылганаачы ла болушчы глаголдордон' будуп турганын айдар. Эрмектерде гла- ' голдордын лексика учурын жартаганы ажыра болушчы глаголдор эрмекте айдылган эдилге канайда одуп турганын ылгаштырар. Глаголдорго синоним эмезе антонимдер табар. Токтодулу глаголдордын лексика учурын жартап, олордын' будер эп-аргазын жартаар. Эр-мекте глаголдордын' лексика учурын жартаганыла коштой, олордын тооло, жузундерле кубуларын, глаголдордо кезик учуралдарда коп тоонун кожултазы болбос учуралдарды керелеер. Ойлу кеберде глагол ойлорло кубуларына башка-башка будумду иштер будурер. Эрмектерден' откон ойдо турган глаголдор эдилге жуукта отконин, жарты жок откон ойди ле откони удап <u>калганын коргузип</u> турганын жартаар.
КУУЧЫН-ЭРМЕКТИН БОЛУШЧЫ БОЛУКТЕРИ	
Уланты	
Эрмек-куучын учуры аайынча болинери: жекару берер, журамал, шууген учурлу. Јетиру берер тексттердин¹ амадузы, тузаланар јери (айалгазы).	Теория материалдан¹ кижинин эрмек-куучыны учуры аайынча <i>јетиру берер, журамал, шууген учурлу</i> болуп турганы керегинде баштапкы јетирулер алар. Олорды ылгаштырачына бичикте берилген таскадуларды будурер (берилген тексттердин¹ ортозынан¹ јетирулу текст табар). Јурук аайынча јетирулу (информационный), журамал учурлу тексттер тургузып

Уланты - куучын-эрмектин* болушчы учурлу болуги. Улантынын¹ турар јери. Буткени аайынча улантылардын¹ болинери. Улантылардын' чын бичилери, улантылу эрмектерде токтой тужер темдектер тургузары	куучындаар. Јетирулу тексттин¹ турган будумин, онын анылу темдектерин айдар. Тексттин¹ берилген бажы ла учын кычырып, буткулинче онын¹ содержаниезин куучындаар эмезе бичиир. Берилген тема аайынча амадузына ла айалгага келиштире бичиир эмезе оосло куучын тургузар. *Лингвистикалык темага монолог эрмек-куучын тургузар. Схема, таблица аайынча текст тургузар. Теориялык материалла таныжып, уланты куучын-эрмектин' болушчы учурлу болуги болгонын билип алар. Эрмектерди, сос колбуларды ылгап, улантылар алдынан' учурлу куучын-эрмектин* болуктериле кожо кандый бир кубулткышта туруп, оlorдын учу-рын быжулап турганы ла анайда ок камаанду колболу эрмектин болуктерин колбоп турганы керегинде шуулте чыгарар. Эрмектерден' ан'ылап чыгарган улантыларды буткени аайынча буткен ле бутпеген улантыларга болиип. Буткен улантылар куучын-эрмектин башка-башка болуктеринен' будерин јарТаар (адалгыштардан', кубулбастардан, солуманан' ла глаголдордон). Берген эрмектерди улантыларынын* буткени аайынча болиир, перфокарталарла иштеер. *Кезик улантылардын' буткен туукизиле узеери јетиру алар. Эрмектерди синтаксис јанынан ылгап, улантыларды кубулбастардан* ылгаштырар.
Колбоочы	
Ј урамал текст, онын амадузы, тузаланар јери (айалгазы). Колбоочы – куучын-эрмектин болушчы учурлу болуги. Колбоочылардын будумиле, учурыла болинери. Камаанду колбоочылар, оlorдын учуры.	Ј урамал будумду тексттердин амадузыла, тузаланар јери (айалгазы) керегинде лингвистикалык јетиру алар. Тексттерди ылгап, оlor кандый марла бичилгении, онын* темазын, тос шуултезин айдып, ат адап, текстти толо эмезе кыскарта куучындаар. Тегин, кееркедим ле окылу эрмек-куучыннын* марыла тексттер тургузарына таскамал алар. Таскаду иштерди будурип тура, јурамал тексттин" анылу темдектерин лаптап, аайына чыгар, јурамал ла јетиру берер тексттин' башказын темдектеер. Бир текстте учуры аайынча башка-башка эрмек-куучыннын туружарын билип алар. јурамал тексттерде сосло јурап коргускен предметтин эмезе оско до не-

Эрмекте колбоочылардын чын бичири. Колбоочыларлу эрмектерде токтой тужер темдектердин' турар аайы.	неменинг эн* танылу темдегин ајаруга аларын темдектеп, оны кандый бир текст тургузып, керелеер. Јурукта берилген туранын ичи, офис, магазин о.ө керегинде јурамал текст тургузар. Ј акылта аайынча (билези, јердин' аайы, иш-тоштын одуп турганы керегинде, спорт, ар-буткен, айыл ичи, кийим- тудумы, тындулар, тудунар-кабынар не-неме эмезе предметтер керегинде јетиру берер, јурамал тексттер тургузып айдар эмезе бичиир.
Болугештер	
Шууген учурлу текст, онын* болуктери. Шууген учурлу тексттин' марлары. Болугеш - куучын-эрмектин болушчы болуги. Болугештердин учуры, будери. Эрмекте болугештердин турар јери. Болугештердин модаль учур алынар учуралдары. Эрмекте болугештердин' чын бичилери.	Шууген учурлу текстле таныжып, мындый тексттер канча болуктен' турарын билип алар: 1 - тезис, јартына чыгар шуулте; 2 - шуултени јартаганы, јаратканы, јопсингени эмезе јаратпаганын керелегени; 3 - туп шуулте. Кезик тексттерде тезис эмезе туп шуулте болбой турганын јартаар. Таскаду иштерден шууген учурлу текстте башка-башка марлардын* туружарын корор (тексттер шингдеер, анылузын табар, јартаар болорын темдектеер). Уредучинин* белетеп алган тексттерин ылгап, шууген учурды анылу состор тузаланбай, унле, учурыла (смысл) айдар аргазын темдектеер. Текстте шуултени керелеген ле туп шуултени колбогон состорди табар. Уредучинин* берген эмезе оско до темалар аайынча шууген учурлу тексттер тургузып айдар эмезе бичиир («Бичикти ненин учун чеберлеер керек», «Тишти ненин' учун арчып јадыс»). Берилген тезисти керелеер эмезе тезисти керелеген текстке шуулте чыгарар.
Модаль состор	
Чумдемелдердин жанрлары. Куучын. Модаль состор	Бичикте берилген теория материалдан куучын – јетиру учурлу тексттердин' бир будуми, ол кандый узуктен' турары керегинде билип алар. Берилген тексттердин <i>башталганын, чиймелгенин, кульминациязын буулама (завязка), чечилгезин</i> табар. Бойы куучын чумдеп, узуктерин, композициязын айдып керелеер. Баштап салган тема аайынча текстти јетире бичиир, тос шуултезин ле теманы ачарга тузаланган эп-аргаларын, марын айдар.
Кыйгылулар ла откониш состор	
Кыйгылулар – анылу учурлу куучын- эрмектинг болуги.	Теория материалдан* кыйгылу кандый да куучын-эрмектн болугине кирбес, анылу учурлу куучын- эрмектин болуги болгоныла таныжар. Угуп ла

Откониш ле кыймыгу темдектеген состор. Эрмектерде кыйгылу ла откониш состордин чын бичилери. Кыйгылуларлу эрмектерде токтой тужер темдектер.	кочурип бичиген эрмектер шин'деп тура, кыйгылулар учуры аайынча <i>кайкаганык кородогонун суунгенин, коркыганын</i> ла о.ö кижинин психика айалгазын коргузип турганын билип алар. Кееркедим литературанан* кижинин', тындулардын унин, ар-буткенин табыштарын темдектеген откониш состорло эрмектер чыгара бичиир. Уредучинин кычырган эрмектеринен кыйгылуларлу, не-неменин јаркынын ла кыймыгузын темдектеген откониш состорлу эрмектер талдап бичиир. Бойынын бичиир ле оос эрмек-куучында откониш состорди билгир тузаланар.
---	---

Тематический план алтай тилле

Класс 10

Ўредүчи Топчина Елена Ивановна

Ўредү план аайынча 34 час берилет. Неделеде 1 частанг өткүрилет

План аайынча ченелте иштер__2__

Ўренер бичик: Алтай тил. 10 класс. Автор – тургузаачылары: А.Т.Тыбыкова, Н.Г.Сулукова, А.С.Шокшиланова, Л.Н.Тыбыкова.

10 класстын алтай тилле календарно - тематический пландары.

№	Тема урока	Берилген частар	Пландаган ойи	Откурилген ой
3	Фонетика. Графика. Орфоэпия. Фонетика – тил билимнин анылу болуги. Унду табыштардын анылу темдектери.	1	04.09	
4	Туйук табыштар. Унду табыштар.	1	11.09	
5	Уйе. Согулта. Табыш таных.	1	18.09	
6	Орфоэпия керегинде текши јетиру. Орфоэпиянын ээжилери.	1	25.09	

7	Ченелте иш. Изложение «Бистин јурттын кижизи»	1	02.10	
8	Лексика. Фразеология. Лексикография. Сос ло онын учуры. Бир учурлу ла коп учурлу состор.	1	09.10	
9	Тилдин кееркедим эп – аргалары.	1	16.10	
10	Омонимдер.	1	23.10	
11	Синонимдер.	1	06.11	
12	Антонимдер.	1	13.11	
13	Элбеде тузаланар ла ас тузаланар состор.	1	20.11	
14	Эскирип калган состор ло јаны состор.	1	27.11	
15	Бузулбас сосколбулар (фразеологизмдер).	1	04.12	
16	Лексикография..	1	11.12	

17	Состин будуми (морфемика) ле будери. Состин будуми.	1	18.12	
18	Кожулта – морфемалар.	1	25.12	
19	Состин тозогози.	1	15.01	
20	Состин будери.	1	22.01	
21	Морфология ла Орфография. Морфология.	1	29.01	
22	Адалгыш.	1	05.02	
23	Јарталгыш.	1	12.02	
24	Тооломо.	1	19.02	
25	Солума.	1	26.02	

26	Глагол.	1	05.03	
27	Кубулбас.	1	12.03	
28	Уланты.	1	19.03	
29	Колбоочы. Болугеш.	1	02.04	
30	Ченелте иш. «Адам јанар »	1 1	09.04	
31	Состин алдында турар учуры јок состор.	1	16.04	
32	Модаль состор.	1	23.04	
33	Болушчы учурлу состор. Кыйгылулар.	1	30.04	
34	Јыл туркунына уренгенин катап корори.	1	07.05	

Темаларла пландаарынын түзөдүлөри.

Өткүрилген өйи	Уроктордын темазы	Түзөдүнин шылтагы	Түзөдүнин сүмези	эп- «Жарадылган» директордын үредү ле таскамал аайынча ордынчызы

--	--	--	--	--

